

MIKILVÆGI VIÐBRAGÐSÁÆTLANA VEGNA LAUSAFJÁRÁHÆTTU Í STARFSEMI FJÁRMÁLAFYRIRTÆKJA

Brynjar Harðarson,
sérfræðingur í
áhættugreiningu

1. Inngangur

Viðbragðsáætlanir vegna lausafjár-áhættu eru mikilvægur þáttur í starfsemi fjármálafyrirtækja og hafa þær fengið aukið vægi alþjóðlega síðari ár. Basel nefndin um bankaeftirlit komst meðal annars að þeirri niðurstöðu í kjölfar þeirra erfiðleika sem hófust á alþjóðavettvangi um mitt ár 2007 að lausafjárstýringu margra fjármálafyrirtækja væri ábótavant og uppfærði nefndin því tilmæli sín um bestu framkvæmd við lausafjárstýringu fjármálafyrirtækja í september 2008.¹

Árið 2010 innleiddi Fjármálaeftirlitið framangreind tilmæli með leiðbeinandi tilmælum nr. 2/2010 um bestu framkvæmd við lausafjárstýringu. Þar er meðal annars gerð sú krafa að fjármálafyrirtæki skuli hafa til staðar skjalfesta viðbragðsáætlun um fjármögnun, þar sem sett er fram skýr stefna um hvernig bregðast skuli við lausafjárskorti í neyðartilvikum. Umgjörð um bestu framkvæmd við lausafjárstýringu var styrkt enn frekar á árinu 2015 með breytingum á lögum nr. 161/2002 um fjármálafyrirtæki.² Samkvæmt 78. gr. h laga nr. 161/2002 er gerð sú krafa að fjármálafyrirtæki skuli aðlaga áætlanir sínar, stefnur og mörk vegna lausafjáráhættu og þróa skilvirka viðbragðsáætlun með tilliti til niðurstaðna úr sviðsmyndum til að bregðast við lausafjáraástandi. Með umræddum lagabreytingum voru ákvæði tilskipunar Evrópusambandsins um þetta efni innleidd hér á landi.

Eins og sjá má af framansögðu eru þær kröfur sem settar eru fram hér á landi varðandi lausafjárstýringu byggðar á alþjóðlegum viðmiðum. Tilgangur þess að gera kröfur um viðbragðsáætlanir er meðal annars að auðvelda stjórnendum fjármálafyrirtækja að hafa yfirsýn yfir lausafjáráhættu og gera ákvarðanatöku og viðbrögð skilvirkari komi til aukinnar áhættu.

Í þessari grein verður fjallað stuttlega um þau sjónarmið sem Fjármálaeftirlitið hefur til hliðsjónar við mat á viðbragðsáætlunum fjármálafyrirtækja vegna lausafjáráhættu ásamt þeim þáttum sem hafa þarf í huga við þróun þeirra. Þá verður í lokin fjallað um úttekt Fjármálaeftirlitsins á viðbragðsáætlunum stóru viðskiptabankanna þriggja síðastliðið vor.

Þess ber að geta að auk þeirra krafna sem settar eru fram í lögum um fjármálafyrirtæki og leiðbeinandi tilmælum Fjármálaeftirlitsins er einnig horft til leiðbeininga Evrópsku bankaftirlitsstofnunarinnar (e. European Banking Authority, EBA) um könnunar- og matsferli (e. SREP guidelines), drög að leiðbeiningum EBA fyrir álagspróf (e. Consultation Paper on the Guidelines on stress testing and supervisory stress testing), tilmæli og leiðbeiningar frá erlendum eftirlitsstofnunum og aðrar upplýsingar, til dæmis bókina *The Liquidity Risk Management Guide: From Policy to Pitfalls*.³

2. Uppbygging viðbragðsáætlana og hlutverk aðila

Einfaldasta viðbragðsáætlun vegna lausafjáráhættu sem hægt er að hugsa sér tilgreinir aðeins þær aðgerðir sem ráðast þarf í eftir að neyðarástand hefur komið upp. Slík viðbragðsáætlun myndi ekki teljast fullnægjandi miðað við þær kröfur sem gerðar eru til fjármálafyrirtækja í dag. Til dæmis kemur fram í leiðbeinandi tilmælum nr. 2/2010 að skilgreina eigi með afdráttarlausum hætti mismunandi viðbúnaðarstig. Eitt af einkennum góðrar viðbragðsáætlunar er að hún auðveldar greiningu á aukinni lausafjáráhættu og leggur til aðgerðir sem skipulagðar hafa verið til að afstýra neyðarástandi áður en til þess kemur. Guðni Aðalsteinsson, sem meðal annars hefur unnið fyrir Credit Suisse, Lehman Brothers, Kaupthing og Breska fjármálaeftirlitið (FSA), líkir lausafjáraástandi við sjúkdóma í bók sinni *The Liquidity Risk Management Guide: From Policy to Pitfalls*. Ef vandamálið er greint nógu snemma eru betri möguleikar á að hægt sé að afstýra því en ef gripið er inn í á síðari stigum.⁴ Í bókinni kemur jafnframt fram að flokka megi krísuástand í mismunandi stig og að taka þurfi mið af því við gerð viðbragðsáætlana.⁵ Það er til dæmis gert með því að tilgreina þrjú til fjögur viðbúnaðarstig, auk neyðarástands, og gera aðgerðalista fyrir hvert þeirra. Því eiga viðbragðsáætlanir að samanstanda af leiðbeiningum varðandi innra verklag (e. internal procedures) ásamt upplýsingum um ábyrgð og heimildir aðila til að ráðast í lausafjáraágerðir

¹ Basel Committee on Banking Supervision. (2008). *Principles for Sound Liquidity Risk Management and Supervision*.

² Sjá breytingalög nr. 57/2015

³ Guðni Aðalsteinsson. (2014). *The Liquidity Risk Management Guide: From Policy to Pitfalls*. Bretland: John Wiley & Sons.

⁴ Guðni Aðalsteinsson, 2014, bls. 150.

⁵ Guðni Aðalsteinsson, 2014, bls. 150.

vegna aukins lausafjárálags. Þar sem um flókið viðfangsefni er að ræða er eitt af einkennum skilvirkra viðbragðsáætlana skýr og einföld framsetning. Þar getur myndræn framsetning til dæmis einfaldað notendum áætlunarinnar að fá yfirsýn yfir efni og innihald hennar. Æskilegt er jafnframt að allt sem tilheyrir viðbragðsáætluninni sé í einu skjali og að viðbragðsáætlunin sé ávallt aðgengileg öllum notendum hennar á hvaða formi sem er. Hafa verður þó í huga að útfærslur viðbragðsáætlana geta verið mismunandi og við gerð og þróun þeirra þarf að taka tillit til stærðar, starfsemi, flækjustigs og innra skipulags hvers fjármálafyrirtækis fyrir sig.

2.1 Viðbúnaðarstig, álagspróf og áhættuvísar

Algengt er að viðbúnaðarstigum séu gefin mismunandi litir eftir alvarleika hvers stigs. Til dæmis getur grænt táknað hefðbundið áferði með lítilli áhættu, gult táknað aukna áhættu og svo áfram appelsínugult, rautt og svart viðbúnaðarstig en það síðastnefnda táknar alvarlegt neyðarástand. Mikilvægt er að hvert viðbúnaðarstig sé skilgreint í viðbragðsáætluninni til þess að auðvelda mat á viðbúnaðarstigi.

Endurmeta þarf ríkjandi viðbúnaðarstig með reglubundnum hætti en tíðni þess getur verið mismunandi eftir starfsemi fjármálafyrirtækja. Þá getur ríkjandi viðbúnaðarstig jafnframt skipt máli. Endurmatið getur verið allt frá því að vera daglega (eða innan dags) við krefjandi aðstæður og niður í ársfjórðungslega í venjulegu áferði hjá fjármálafyrirtæki í einfaldri starfsemi og mánaðarlega hjá stærri fjármálafyrirtækjum í flóknari starfsemi. Jafnframt er nauðsynlegt að allir

viðeigandi aðilar, þar með talin stjórn fjármálafyrirtækisins, séu vel upplýstir um það viðbúnaðarstig sem ríkir hverju sinni, helstu áhættuþætti og þær breytingar sem hafa átt sér stað á milli tímabila.

Við mat á viðbúnaðarstigi þarf að taka tillit til ýmissa áhættuþátta með því að styðjast meðal annars við áhættuvísar (e. risk indicators). Mikilvægt er að áhættuvísarnir séu fjölbreyttir og samsetning þeirra þarf að uppfylla eftirtalin skilyrði:

- Áhættuvísarnir séu bæði hlutlægir og huglægir.
- Þeir taki bæði til áhættuþátta sem varða fjármálafyrirtækið sjálft og ytri þátta, hvort sem þeir snúa að hagkerfinu í heild eða að þeim markaði sem fjármálafyrirtækið starfar á.
- Hluti af áhættuvísunum sýni þróun yfir tímabil að meðtöldum áhættuvísunum sem breytast almennt hægt yfir lengra tímabil.
- Áhættuvísarnir nái til allra viðskiptaæininga og dótturfélaga sem teljast vera mikilvæg í starfsemi þess.
- Þeir taki til allra hluta efnahagsreikningsins, þ.e. bæði eigna og skulda, innan og utan efnahagsreiknings.

Fjármálafyrirtækjum ber að nýta álagspróf sín vegna lausafjárahættu og niðurstöður þeirra við uppsetningu á viðbragðsáætlunum, samanber meðal annars 78. gr. h laga nr. 161/2002. Með réttum álagsprófum ættu fjármálafyrirtæki að finna þá áhættuþætti sem gætu helst ógnað lausafjárstöðu þeirra. Meðal annars ætti að nota niðurstöðurnar við val á

áhættuvísunum og ákvörðun um viðmið þeirra í viðbragðsáætlun. Það á jafnframt við um viðmið fjármálafyrirtækja um lágmarks lausafjárforða, þar sem niðurstöður álagsprófa geta sýnt fram á að lausafjárforði þurfi að vera hærri en kröfur eftirlitsaðila kveða á um. Hafa verður jafnframt í huga að álagspróf vegna lausafjárahættu eiga að ná til mislangra tímabila og samanstanda af blönduðum sviðsmyndum.⁶ Því er ekki nóg að styðjast einungis við lausafjórhlutfall samkvæmt reglum Seðlabanka Íslands.⁷ Fjármálafyrirtæki ættu jafnframt að nýta niðurstöður álagsprófa til að virkja ákveðin viðbúnaðarstig ef þær sýna fram á aukna lausafjárahættu framundan og enn fremur að setja fram tillögur að aðgerðum til að bregðast við alvarlegum en líklegum sviðsmyndum álagsprófa (e. severe but plausible stress scenario).

Setja má upp mismunandi fyrirkomulag varðandi hvernig viðbúnaðarstigið er metið út frá áhættuvísunum. Til dæmis er hægt að styðjast við þá aðferð að hver áhættuvísir hafi tiltekið vægi. Jafnframt er hægt að setja fram viðmið um þann fjölda áhættuvísar sem þarf að hafa verið virkjaður fyrir hvert viðbúnaðarstig. Óháð því hvað stuðst er við, ættu fjármálafyrirtæki að setja sér skýrar reglur varðandi mikilvæga áhættuvísar sem geta sjálfkrafa virkjað auknið viðbúnaðarstig.

Mat á viðbúnaðarstigi má ekki alfarið byggjast á niðurstöðum hlutlægra áhættuvísar. Taka verður einnig tillit til mats og reynslu sérfræðinga (e. expert opinion). Nefnd, til dæmis eigna- og skuldastýringarnefnd (e. Asset-Liability Committee, ALCO), eða tiltekni aðilar innan fjármálafyrirtækisins ættu að taka

⁶ 8. mgr., 78. gr. h, lög nr. 161/2002 um fjármálafyrirtæki.

⁷ Lausafjárkröfur Seðlabanka Íslands byggjast á niðurstöðum 30 daga álagssviðsmyndar, samanber reglur nr. 1031/2014 um lausafjórhlutfall o.fl.

afstöðu til huglægra mælikvarða og jafnframt að staðfesta viðbúnaðarstigið hverju sinni. Þeim ætti einnig að vera heimilt að virkja annað viðbúnaðarstig en það sem niðurstöður áhættuvísa tilgreina. Forsenda fyrir því er að rökstuðningur fyrir ákvörðuninni sé skriflegur, hvort sem ákvörðunin leiðir til þess að viðbúnaðarstig hækki eða lækki. Forsenda fyrir því að þetta geti gengið vel er að öll gögn og upplýsingar séu áreiðanlegar og að hægt sé að nálgast viðbótarupplýsingar hratt og örugglega.

2.2 Aðgerðalisti

Eins og kom fram hér að framan skal aðgerðalisti vera hluti af viðbragðs-áætluninni þar sem tilgreindar eru aðgerðir fyrir hvert viðbúnaðarstig. Hægt er að skipta aðgerðunum í tvo flokka. Annars vegar aðgerðir sem þarf að grípa til innan fjármálafyrirtækisins og mögulega út á við, til dæmis varðandi upplýsingagjöf til innri og ytri aðila ásamt greiningum sem þurfa að liggja fyrir þannig að hægt sé að fylgjast með stöðu mála. Hins vegar eru aðgerðir til áhættumildunar eða aðgerðir sem ættu að standa til boða til að bregðast við aukinni lausafjáráhættu.

Mögulegar innri aðgerðir geta verið mismunandi milli fjármálafyrirtækja, jafnvel fyrirtækja sem eru álíka stór og í svipaðri starfsemi, þar sem stjórnarhættir og skipulag þeirra geta verið mismunandi. Hverjar sem aðgerðirnar eru þá er brýnt að eftirlitsaðilar, bæði fjármálaeftirlit og seðlabanki, séu upplýst um framvindu mála ef viðbúnaðarstig er aukið og að þeim sé gerð grein fyrir stöðu mála og áætluðum áhrifum mildunaraðgerða. Þess ber að geta að

mikilvægt er að allar upplýsingar liggi fyrir í viðbragðsáætluninni varðandi þá aðila sem þarf að upplýsa um stöðu mála (hvort sem er innan eða utan fjármálafyrirtækisins) og hvernig hægt sé að hafa samband við viðkomandi aðila.

Áhættumildanir geta verið mismunandi eftir því hvert viðbúnaðarstigið er en þær ættu hins vegar að vera sambærilegar á milli fjármálafyrirtækja. Um er að ræða aðgerðir sem geta falið í sér nýja fjármögnun, takmörkun á útfærðum lausafjár eða samningaviðræður um að lengja í gjalddögum. Hafa verður jafnframt í huga að sumar aðgerðir geta haft í för með sér afleidd áhrif (e. second round effect) og er að öllu jöfnu best að draga úr neikvæðum áhrifum þeirra strax í upphafi. Dæmi um möguleg úrræði sem fjármálafyrirtæki geta gripið til eru:⁸

- Semja við innlánseigendur og skuldabréfaeigendur um að lengja í gjalddögum.
- Sækja nýja fjármögnun til dæmis með nýjum innlánnum, skuldabréfum eða hlutafjáruakningu.
- Sækja nýja fjármögnun á millibankamarkað, hvort sem um er að ræða peningamarkaðslán, veðtryggð lán eða endurhverf viðskipti.
- Draga úr umframveðsetningu eigna vegna fjármögnunar eins og kostur er.
- Kanna möguleika á nýjum lánnum frá seðlabanka, hvort sem er í formi dagláns, veðlána eða endurhverfra viðskipta. Forðast skal að gera ráð fyrir sértækum aðgerðum af hálfu seðlabanka, að meðtöldum þrautavarálanum.

- Nýta ónotuð lánsloforð lánardrottna.
- Selja auðseljanlegar eignir og aðrar eignir hvort sem þær eru tengdar starfsemi fyrirtækisins eða ekki (háð því hvort fjármálafyrirtækið er eitt og sér undir álagi eða markaðurinn í heild sinni).
- Draga úr nýjum lánveitingum, lánsloforðum og skuldbindingum utan efnahags.
- Endurskoða fjármögnunaráætlun og samsetningu fjármögnunar.
- Endurskoða arðgreiðslustefnu.

Við mótnun aðgerðalistans er hægt að áætla árangur mildunaraðgerða með því að styðjast við álagspróf. Varast skal hins vegar að hafa of miklar væntingar um árangur þeirra. Því þarf að beita varfærinni nálgun við mat á áhrifum mildunaraðgerða. Vert er að hafa í huga að eftir því sem staðan er alvarlegri og viðbúnaðarstigið hærra þá fækkar almennt möguleikunum til að bregðast við lausafjávanda. Þar af leiðandi er gagnlegt að gera lista yfir aðgerðir í tíma- og forgangsröð. Ráðlegt er að láta reglulega reyna á þær aðgerðir sem tilgreindar eru í aðgerðalistanum. Er það gagnlegt bæði til þess að fá meiri vissu fyrir því hvort þeir möguleikar sem þar eru tilgreindir standi til boða og eins til að meta hversu tímafrekar aðgerðirnar eru.

Í bók sinni hefur Guðni Aðalsteinsson líkt aðgerðalistanum við brunaleiðbeiningar. Hann segir að listinn eigi að vera svo nákvæmur og ítarlegur að hann jafnist á við nauðsynlegar leiðbeiningar um hvernig eigi að komast út úr brennandi húsi.⁹ Auk þess þarf að taka tillit til þess að sumar aðgerðir krefjast lengri undirbúnings en aðrar og að þær geta jafnframt verið misháðar

⁸ Vakin er athygli á að aðgerðum er ekki raðað eftir vægi.

⁹ Guðni Aðalsteinsson, 2014, bls. 165.

markaðsaðstæðum. Á fyrri stigum er það alla jafna í höndum ALCO nefndar eða sérstakra áhættunefnda að taka ákvörðun um það til hvaða aðgerða skuli grípa en eftir að neyðarástand hefur komið upp ætti að virkja neyðarteymi sem tekur forystu í ákvarðanatöku fjármálafyrirtækisins.

2.3 Hlutverk neyðarteymis

Mönnun neyðarteymis er mismunandi á milli fjármálafyrirtækja og getur hún verið háð fyrirtækjameningu og stjórnarháttum þess. Hlutverk neyðarteymisins er að vissu leyti frábrugðið hlutverki þeirra sem stýra aðgerðum á fyrri viðbúnaðarstigum. Svigrúm til lausafjáraðgerða er ekki eins mikið og í fyrstu og því felst hlutverk teymisins að verulegu leyti í að upplýsa aðila um stöðu mála og að eiga önnur samskipti, til dæmis við eftirlitsaðila varðandi lánveitingar og mögulega þrautavarálán ef ekki er útlit fyrir að aðrar aðgerðir skili viðeigandi árangri í tíma. Meðal aðila sem gætu þurft að hafa aðkomu að fundum neyðarteymis (þeir þurfa þó ekki allir að vera formlega í teyminu) eru regluvörður, upplýsingafulltrúi, yfirlögfræðingur, starfsmannastjóri, starfsmenn fjárstýringar, fjármögnunarteymis og áhættustýringar, umsjónaradilar peningahirslu eða seðlavers og kerfisstjórar netbanka. Mikilvægt er að bæði liggi fyrir hver stýrir fundum neyðarteymisins og ritar fundargerð þannig að vel sé haldið utan um þær ákvarðanir sem teknar eru. Jafnframt er nauðsynlegt að hafa í huga að því geta fylgt kostir og gallar að hafa fjölmenn neyðarteymi. Einnig þarf að tryggja að neyðarteymið og þær nefndir sem ætlað er að vinna eftir viðbragðsáætluninni hafi skýrt umboð til að taka þær ákvarðanir sem geta reynst nauðsynlegar.

3. Könnun eftirlitsaðila á viðbragðsáætlunum

Á fyrsta ársfjórðungi ársins 2016 framkvæmdi Fjármálaeftirlitið og Seðlabanki Íslands vettvangsathuganir hjá Arion banka hf., Íslandsbanka hf. og Landsbankanum hf. þar sem viðbragðsáætlanir bankanna voru kannaðar. Athuganirnar voru tvíþættar. Annars vegar var lagt mat á uppbyggingu og innihald viðbragðsáætlanna og hins vegar viðbrögð stjórnenda við neyðarástandi og framfylgni þeirra við viðbragðsáætlun bankanna. Þetta var gert með því að leggja fram tilbúna sviðsmynd sem búin var til af eftirlitsaðilum sem bankarnir þurftu að bregðast við innan dags.

Þrátt fyrir að allir bankarnir hafi brugðist skjótt og vel við voru viðbrögð þeirra með mismunandi hætti. Það skýrist fyrst og fremst af mismunandi uppbyggingu viðbragðsáætlanna þeirra og innra skipulagi. Í kjölfarið var komið á framfæri athugasemdum og ábendingum um tiltekna þætti viðbragðsáætlanna, vinnubrögð og verklag. Af vettvangsathuguninni má ráða að bankarnir séu vel undirbúnir undir að takast á við álagsaðstæður.

4. Lokaorð

Gagnsemi skilvirkra viðbragðsáætlanna er ótvírætt og ættu þær að vera fyrirbyggjandi þáttur í starfsemi fjármálafyrirtækis. Nauðsynlegt er að þeir aðilar sem eiga að vinna eftir viðbragðsáætlun séu meðvitaðir um innihald og tilvist hennar ásamt því að hún sé í samræmi við stöðu fjármálafyrirtækis hverju sinni (e. up-to-date). Til að tryggja að svo sé er mikilvægt að viðbragðsáætlanir séu prófaðar og uppfærðar reglulega en samkvæmt 78. gr. h. laga nr. 161/2002,

um fjármálafyrirtæki, skulu þær vera prófaðar og uppfærðar með hliðsjón af niðurstöðum úr sviðsmyndum álagsprófa a.m.k. árlega.

Skjalfesta ætti framkvæmd og niðurstöður æfingar þannig að hægt sé að nýta þær við frekari þróun á viðbragðsáætlunum. Í því felst meðal annars að uppfæra skilgreiningar á viðbúnaðarstigum, að meðtöldum áhættuvísnum og álagsprófum, verkferla, aðgerðalista og upplýsingar um tengiliði innan og utan fjármálafyrirtækisins. Viðbúið er að það taki tíma og jafnvel nokkrar prófanir og uppfærslur áður en viðbragðsáætlun telst vera skilvirk og í samræmi við bestu venjur (e. best practices).